

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 11 квітня 1980 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_118.
2. Cases, Materials and Text on Contract Law / [H. Beale, A. Hartkamp, H. Kotz, D. Tallon]. – Oxford, 2002. – 760 p.
3. Marsh P.D.V. Comparative Contract Law. England, France, Germany / P.D.V. Marsh. – 1996. – 515 p.
4. Antonioli L. Principles of European Contract Law and Italian Law. A Commentary. The Hague / L. Antonioli, A. Veneziano. – 2005. – 409 p.
5. Рішення по справі “Hongkong Fir Shipping Co. Ltd. V. Kawasaki Kisen Kaisha Ltd” (1962). – Oxford, 2002.
6. Treitel G.H. The Law of Contract / G.H. Treitel. – London, 2003.
7. Treitel G.H. Remedies for Breach of Contract. A Comparative Account / G.H. Treitel. – Oxford, 1988.
8. Perillo J.M. Calamari and Perillo on Contracts / J.M. Perillo. – St. Paul, Minn., 2003.
9. Цивільний кодекс Російської Федерації від 30 листопада 1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://base.garant.ru/10164072/30>.
10. Перелік позицій вищих судів до ст. 450 РФ «Підстави зміни та розірвання договору» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req>.
11. Принципи європейського договірного права. Коментарі та рекомендації. – К. : Асоціація «ЗЕД», 2013. – 304 с.
12. Принципи європейського договірного права [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law.edu.ru>.
13. Принципи міжнародних комерційних договорів (Принципи УНІДРУА) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_920.

УДК 347.921.1:347.937.2(347.951)

ДОБРОСОВІСНІСТЬ ЗДІЙСНЕННЯ ПОЗИВАЧЕМ ПРАВА НА ЗАЛИШЕННЯ ПОЗОВУ БЕЗ РОЗГЛЯДУ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

PLAINTIFF’S RIGHT TO LEAVE LAWSUIT WITHOUT PROCEEDINGS: CONSCIENTIOUS REALIZATION

Гасяк Я.В.,

*аспірант кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного університету імені Івана Франка*

У статті досліджується добросовісність здійснення позивачем права на залишення позову без розгляду на підставі п. 5 ч. 1 ст. 207 Цивільного процесуального кодексу України, а також порядок та умови реалізації цього права. Проаналізовано судову практику застосування судами відповідних норм ЦПК України, а також цивільне процесуальне законодавство іноземних держав. Зроблено висновки, надано практичні поради та рекомендації щодо внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України з метою унеможливлення недобросовісного здійснення позивачем свого права на залишення позову без розгляду.

Ключові слова: позивач, залишення позову без розгляду, предмет та підстави позову, цивільне судочинство, судова практика.

В статье исследуется добросовестность осуществления истцом права на оставление иска без рассмотрения на основании п. 5 ч. 1 ст. 207 Гражданского процессуального кодекса Украины, а также порядок и условия реализации этого права. Проанализировано судебную практику применения судами соответствующих норм Гражданского процессуального кодекса Украины, а также гражданское процессуальное законодательство иностранных государств. Сделаны выводы, даны практические советы и рекомендации по внесению изменений в Гражданский процессуальный кодекс Украины с целью предотвращения недобросовестного осуществления истцом своего права на оставление иска без рассмотрения.

Ключевые слова: истец, оставление иска без рассмотрения, предмет и основания иска, гражданское судопроизводство, судебная практика.

The article investigates the problem of legal right abuse by plaintiff, when court determines to leave lawsuit without proceedings under clause 5 paragraph 1 of Article 207 of The Civil Procedural Code of Ukraine, and also the procedure and conditions for the realization of this right. The article deals with the analysis of court practice based on the relevant provisions of The Civil Procedural Code of Ukraine and civil procedural law of foreign countries. Article gives conclusions, practical tips, reasoning and proposes to amend The Civil Procedural Code of Ukraine concerning the issues how to prevent abuse of procedural legal right by plaintiff to leave lawsuit without proceedings.

Key words: plaintiff, leaving lawsuit without proceedings, grounds and substance of the lawsuit, civil proceeding, court practice.

Постановка проблеми. Інститут залишення позову без розгляду спрямований на закінчення розгляду цивільної справи без ухвалення рішення суду у зв'язку з наявністю підстав, вичерпний перелік

яких визначений законом, які перешкоджають подальшому розгляду справи, але можуть бути усунені в майбутньому. Однією із таких підстав є подання позивачем заяви про залишення позову без розгляду

(п. 5 ч. 1 ст. 207 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України)) [1].

Стан опрацювання. В юридичній літературі залишенню позову без розгляду на підставі п. 5 ч. 1 ст. 207 ЦПК України не було приділено багато уваги. Заслужують на увагу окремі дослідження таких науковців, як В.І. Велівіс [2], Є.Г. Пушкар [3], В.М. Кравчук, О.І. Угриновська [4], О.Я. Рогач [5].

Однак аналіз судової практики застосування норм ЦПК України, що регулюють відносини щодо залишення позову без розгляду, одноставно дають підстави вважати, що позивачі досить часто реалізують це право недобросовісно, а суди при цьому по-різному тлумачать норми ЦПК України та ухвалюють різні за змістом судові рішення.

Метою статті є з'ясування правових підстав, умов та порядку залишення позову без розгляду на підставі п. 5 ч. 1 ст. 207 ЦПК України (звернення позивача із заявою про залишення позову без розгляду) з огляду на здійснений аналіз судової практики та виокремлення пропозицій щодо внесення змін до чинного законодавства України задля забезпечення права на справедливий суд та унеможливлення недобросовісного здійснення позивачем своїх процесуальних прав.

Виклад основного матеріалу. Диспозитивність цивільного судочинства полягає, зокрема, в тому, що суд розглядає цивільні справи не інакше, як за зверненням фізичних чи юридичних осіб, в межах заявлених ними вимог і на підставі доказів сторін та інших осіб, які беруть участь у справі; особа, яка бере участь у справі, розпоряджається своїми правами щодо предмета спору на власний розсуд (ст. 11 ЦПК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 3 ЦПК України кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, тому право позивача припинити провадження, що відкрите за його заявою, є закономірною реалізацією принципу диспозитивності в цивільному процесі.

Позивач може припинити провадження, подавши заяву про відмову від позову або ж заяву про залишення позову без розгляду. Слід пам'ятати, що заява про залишення позову без розгляду і заява про відмову від позову відрізняється одна від іншої за своїм змістом та правовими наслідками. За результатами розгляду заяви про залишення позову без розгляду суд постановляє ухвалу про залишення заяви без розгляду, а за результатами розгляду заяви про відмову від позову, якщо така заява прийнята судом, – ухвалу про закриття провадження у справі. Ухвала про закриття провадження у справі перешкоджає повторному зверненню до суду з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав (ч. 3 ст. 206 ЦПК України). Тоді як ухвала про залишення позовної заяви без розгляду не перешкоджає такому повторному зверненню, і особа, яка подавала позовну заяву, має право звернутися до суду повторно (ч. 2 ст. 207 ЦПК України).

Якщо провадження у справі було закрито за заявою позивача на підставі відмови його від позову, останньому при повторному зверненні до суду з тою ж вимогою потрібно буде змінювати предмет чи підстави свого позову або залучати до участі у справі інших сторін. В протилежному випадку суд відмовить у відкритті провадження у справі з підстави, передбаченої п. 2 ч. 1 ст. 122 ЦПК України – є таке, що набрало законної сили, рішення суду про закриття провадження у справі у зв'язку з відмовою позивача від позову у спорі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав. Відмова від позову не позбавляє другу сторону права пред'явити такий самий позов до особи, яка відмовилась від позову.

Право на залишення позову без розгляду є диспозитивним, тобто позивач не зобов'язаний повідомляти причини подання відповідної заяви, а мотиви залишення позову без розгляду не мають жодного значення для суду. Здавалося б, залишення позову без розгляду на підставі п. 5 ч. 1 ст. 207 ЦПК України буде задовольняти всіх учасників процесу, а також суд. І на перший погляд здійснювати право на залишення позову без розгляду всупереч його цільовому призначенню досить складно. Однак реалізація цього права залежно від мети, яку ставить позивач, за певних умов має вирішальне значення для останнього. Це можна описати на прикладі, який часто застосовується на практиці: банк звертається до суду з позовом про стягнення заборгованості за кредитним договором з боржника і поручителя. З метою зупинення провадження в цій справі боржник подає до іншого суду позов про визнання недійсним кредитного договору. І хоча правових підстав для задоволення позову немає, такий позов за формою та змістом відповідає вимогам ЦПК України. На підставі п. 4 ч. 1 ст. 201 ЦПК України провадження у справі про стягнення заборгованості буде зупинено до вирішення справи про визнання недійсним кредитного договору. У справі про визнання недійсним кредитного договору суд, розглянувши цивільну справу, що внаслідок недобросовісного здійснення сторонами своїх процесуальних прав може тривати роками, та встановивши відсутність правових підстав для задоволення позовних вимог, ухвалить рішення про відмову в позові. Особливо не засмучуючись таким результатом, боржник подає апеляційну скаргу, в якій вказує на «незаконність» та «необґрунтованість» такого рішення суду. Після відкриття апеляційного провадження боржник звертається із заявою про залишення позову без розгляду. Суд апеляційної інстанції постановляє ухвалу про скасування рішення суду першої інстанції і залишення позовної заяви про визнання недійсним кредитного договору без розгляду. Перевагою для боржника та поручителя в такій ситуації є те, що обставини, встановлені судом в ході розгляду справи про визнання недійсним кредитного договору, не матимуть преюдиційного значення, адже рішення суду першої інстанції буде скасоване. Згодом, оскільки обставини, що зумовили зупинення провадження у справі про стягнення

заборгованості відпали, суд постановляє ухвалу про відновлення провадження та призначення справи до розгляду. Проте до суду із заявою про зупинення провадження у справі про стягнення заборгованості звертається вже поручитель, який також подав окремий позов про визнання недійсним кредитного договору. І якщо слідувати букві закону, суду не залишається нічого іншого, як зупиняти провадження у справі про стягнення заборгованості до набрання законної сили судового рішення за позовом поручителя про визнання недійсним кредитного договору.

Заслуговує на увагу правова кваліфікація вищеописаних дій сторони у справі, яка розглядалась Луцьким міськрайонним судом Волинської області. Суд своєю ухвалою відмовив в задоволенні клопотання про зупинення провадження у цій справі, вказавши, що «*пред'явлення аналогічного позову про визнання припиненими зобов'язання за договором поруки після залишення його без розгляду в суді апеляційної інстанції суд розцінює як зловживання стороною своїми процесуальними правами, а тому доходить висновку про відмову в задоволенні заявленого представником відповідача клопотання про зупинення провадження у справі*» [6].

Вищеописана ситуація є класичним прикладом недобросовісного здійснення сторонами своїх процесуальних прав, однак чинні норми ЦПК України не передбачають правового механізму протидії такій поведінці.

Проаналізована за останніх півтора роки судова практика апеляційних судів дає підстави стверджувати, що заяви позивачів про залишення позову без розгляду на стадії апеляційного розгляду часто задовольняються судами, а рішення судів першої інстанції, якими законними вони не були б, скасовуються. На підтвердження цієї тези наводимо конкретні приклади з Єдиного державного реєстру судових рішень.

1) «Оскільки позивач погодився з доводами апеляційної скарги, визнав їх, просив скасувати ухвалене у справі рішення та залишити його позов без розгляду, про що подав до апеляційного суду завірену у нотаріуса письмову заяву, таке його право є безумовним, а тому рішення суду першої інстанції слід скасувати та залишити позов без розгляду» (*ухвала Апеляційного суду Одеської області від 22 липня 2015 року у справі № 2-6646/08*) [7].

2) «В ході апеляційного розгляду справи ОСОБА_3 подала заяву про залишення позову без розгляду. У судовому засіданні ОСОБА_3 та її представник підтримали заяву та просили її задовольнити. Враховуючи наведене, колегія суддів доходить висновку, що заява ОСОБИ_3 про залишення позову без розгляду підлягає задоволенню, а рішення Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 11 серпня 2014 року – скасуванню» (*ухвала Апеляційного суду Тернопільської області від 19 листопада 2014 року у справі № 607/7480/14-ц*) [8].

3) «Рішенням Зарічного районного суду м. Суми від 16 грудня 2014 року позов ОСОБИ_3 задоволено. 15 січня 2015 року до суду надійшла заява ОСОБИ_3 про залишення позову без розгляду. В судовому за-

сіданні позивач її підтримав. Заслухавши пояснення сторін, колегія суддів вважає, що зазначена заява підлягає задоволенню, рішення суду скасуванню, а позов – залишенню без розгляду» (*ухвала Апеляційного суду Сумської області від 22 січня 2015 року у справі № 591/8820/14-ц*) [9].

4) «Рішенням Комсомольського міського суду Полтавської області від 24 грудня 2014 року у задоволенні позовних вимог ОСОБИ_2 відмовлено повністю. Водночас 3 березня 2015 року ОСОБА_2 надав до суду апеляційної інстанції заяву про залишення його позову без розгляду. Колегія суддів доходить висновку про задоволення заяви ОСОБА_2 та залишення без розгляду поданого ним позову: рішення Комсомольського міського суду Полтавської області від 24 грудня 2014 року скасувати; позов ОСОБИ_2 залишити без розгляду» (*ухвала Апеляційного суду Полтавської області від 04 березня 2015 року у справі № 534/2898/14-ц*) [10].

5) «Звертаючись до апеляційного суду із заявою про залишення його позову без розгляду, позивач скористався своїм правом, передбаченим п. 5 ч. 1 ст. 207 ЦПК України, яка регламентує, що суд постановляє ухвалу про залишення заяви без розгляду, якщо позивач подав заяву про залишення позову без розгляду. Статтею 307 ЦПК України передбачено, що за наслідками розгляду апеляційної скарги на рішення суду першої інстанції апеляційний суд має право, зокрема, постановити ухвалу про скасування рішення суду першої інстанції і закриття провадження у справі або залишення заяви без розгляду. Зважаючи на зазначене, колегія суддів дійшла висновку про задоволення заяви ОСОБИ_2 про залишення позову без розгляду із зазначених вище підстав» (*ухвала Апеляційного суду Харківської області від 24 грудня 2014 року у справі №646/4214/14*) [11].

6) «Не погоджуючись із вказаним рішенням, представник позивача – ОСОБА_2 подав апеляційну скаргу, в якій просить скасувати вказане рішення. 17 жовтня 2014 року до суду надійшла заява від представника позивача – ОСОБИ_2, в якій він просить скасувати рішення суду та залишити позовну заяву без розгляду. Заслухавши доповідь судді О.В. Немировської, пояснення представника відповідача, дослідивши матеріали справи, колегія дійшла висновку, що заява підлягає задоволенню. Таким чином, рішення суду першої інстанції підлягає скасуванню, а позовну заяву слід залишити без розгляду» (*ухвала Апеляційного суду м. Києва від 30 жовтня 2014 року у справі № 22-ц/796/11478/2014*) [12].

І хоча суди апеляційної інстанції в різних областях України постановляють відповідні ухвали, така практика не є сталою та єдиною (про що буде зазначено нижче).

Варто також наголосити на тому, що нормами ЦПК України імперативно не заборонено суду касаційної інстанції постановляти ухвалу про залишення позову без розгляду (п. 4 ч. 1 ст. 336 ЦПК України). Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 344 ЦПК України суд, розглянувши справу касаційної інстанції, постановляє ухвалу у разі скасування судових рішень із закрит-

тям провадження у справі або залишенням заяви без розгляду. Це ще більше розширює варіативність поведінки позивача, який може подати заяву про залишення позову без розгляду і на стадії касаційного провадження.

До недавнього часу жодних роз'яснень щодо застосування п. 5 ч. 1 ст. 207 ЦПК України судами першої, апеляційної чи касаційної інстанцій не було. Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ у п. 17 своєї Постанови «Про судову практику розгляду цивільних справ у касаційному порядку» від 14 червня 2012 року вказав: «*Статтею 333 ЦПК України встановлено порядок розгляду справи судом касаційної інстанції, який є відмінним від порядку, встановленого для судів першої та апеляційної інстанцій. У зв'язку з цим, зокрема у касаційній інстанції, не застосовуються правила про залишення позову без розгляду (п. 5 ч. 1 ст. 207 ЦПК України)*» [13].

Аналогічною є і практика правозастосування суду касаційної інстанції. В ухвалі від 26 березня 2014 року у справі № 6-51670св13 Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ вказав, що «*у главі ЦПК України про касаційне провадження є лише два випадки, коли сторони можуть реалізувати диспозитивні права щодо розпорядження своїми процесуальними способами захисту: відмова позивача від позову та мирова угода сторін (ст. 334 ЦПК України), внаслідок чого рішення суду на підставі ст. ст. 205 і 340 ЦПК України підлягає скасуванню із закриттям провадження у справі. Вищезазначене свідчить про те, що на стадії касаційного провадження не допускається залишення позову без розгляду. Така заява може бути розглянута і вирішена лише до ухвалення рішення судом першої інстанції*» [14].

У своїх ухвалях, посилаючись на які є надалі по тексту, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ з аналогічним обґрунтуванням створив єдиний підхід до вирішення цього питання – на стадії касаційної інстанції заява позивача про залишення позову без розгляду не підлягає задоволенню. На наше переконання, позиція суду касаційної інстанції концептуально є правильною, адже право позивача подати заяву про залишення позову без розгляду повинно бути обмежене у часі.

Суддя Іллічівського районного суду м. Маріуполя Донецької області Ю.В. Мірошніченко висловив думку про те, щоб взагалі відмовитись від можливості залишення позовної заяви без розгляду за ініціативою позивача у цивільному судочинстві [15]. Наприклад, положення Господарського процесуального кодексу України не наділяють позивача правом звернутись до суду із заявою про залишення позову без розгляду, а лише передбачають право відмовитись від позову.

Зазначена позиція є слушною, адже з огляду на наявну судову практику реалізація позивачем свого права на залишення позову без розгляду не завжди є добросовісною. Наприклад, ст. 222 ЦПК Росій-

ської Федерації [16], ст. 249 ЦПК Казахстану [17] та ст. 165 ЦПК Білорусії [18] не передбачають такого права позивача. Можливо, найближчим часом в процесі реформування судової системи впровадження адвокатської монополії на представництво прав та інтересів в цивільному процесі та інших суспільно-політичних змін, інститут залишення позову без розгляду необхідно ретельно переглянути на законодавчому рівні. Проте на даний час, вважаємо, що позивача не можна позбавити права на залишення позову без розгляду, адже у тому разі, коли позивач буде наділений лише правом на відмову від позову, суттєво ускладниться захист його прав та інтересів. На нашу думку, право позивача на залишення позову без розгляду необхідно певним чином обмежити, внівши декілька змін до ЦПК України, про які ми скажемо нижче.

Причини звернення позивача із заявою про залишення позову без розгляду можуть бути різні: забезпечення можливості повторного звернення до суду з аналогічним позовом з урахуванням обставин, які встановлені в ході судового розгляду; унеможливлення встановлення судом преюдиційних обставин, які не підлягатимуть доказуванню при розгляді інших справ; затягування розгляду справи тощо.

Залишення позову без розгляду на підставі відповідної заяви позивача слід тлумачити телеологічним способом. Законодавець передбачив право позивача подати заяву про залишення позову без розгляду з метою припинення розгляду судом позову по суті виключно у зв'язку з відповідним бажанням позивача. Причини подання позивачем такої заяви судом не з'ясовуються, адже це безумовне право останнього. Законодавцем не просто так зазначено певне обмеження щодо реалізації позивачем свого права. Так, згідно з ч. 8 ст. 193 ЦПК України, під час судових дебатів не можна подавати нові докази, заяву про залишення позову без розгляду, збільшувати або зменшувати розмір позовних вимог.

Відповідно, після судових дебатів суд виходить до нарадчої кімнати для ухвалення рішення. Ухваливши та проголосивши рішення, суд таким чином констатує результат розгляду позовних вимог. На подальших стадіях суд не розглядає позовні вимоги, а перевіряє законність та обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів апеляційної скарги та вимог, заявлених у суді першої інстанції (суд апеляційної інстанції), та перевіряє в межах касаційної скарги правильність застосування судом першої або апеляційної інстанції норм матеріального чи процесуального права (суд касаційної інстанції).

Підсумовуючи викладені вище позиції, вважаємо, що позов не може бути залишений без розгляду за заявою позивача на стадіях апеляційного чи касаційного розгляду, оскільки він вже вирішений по суті шляхом ухвалення рішення. Вважаємо, що зазначені на початку цієї статті ухвали судів апеляційної інстанції є такими, що не ґрунтуються на вимогах закону. З огляду на це обґрунтованою є практика апеляційних судів та касаційного суду, які правильно

тлумачать норми ЦПК України та відмовляють в задоволенні відповідних клопотань позивача.

Заслужують на увагу і окремі ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ, які були постановлені, в порядку ст. 211 ЦПК України як реакція на порушення судами апеляційної інстанції норм процесуального права при залишенні позову без розгляду на підставі п. 5 ч. 1 ст. 207 ЦПК України та скасовуванні рішення суду першої інстанції (зокрема, окремі ухвали від 10 липня 2013 року у справі № 6-20681св13 [19], від 3 липня 2013 року у справі № 6-6499св13 [20]. Таким чином, суд касаційної інстанції, виявивши порушення закону і встановивши причини та умови, що сприяли йому, постановив окремі ухвали, які направив в суди апеляційної інстанції для вжиття заходів щодо забезпечення єдиного підходу при вирішенні питання про залишення позову без розгляду на підставі п. 5 ч. 1 ст. 207 ЦПК України на стадії апеляційного розгляду.

Однак неоднозначною є позиція науковців та практиків щодо часових обмежень реалізації позивачем свого права.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ у деяких своїх ухвалях вказує, що заява про залишення позову без розгляду може бути розглянута і вирішена лише до ухвалення рішення судом першої інстанції (зокрема, ухвали від 17 липня 2013 року у справі № 6-15221св13 [21], від 6 лютого 2013 року у справі № 6-44522св12 [22], від 26 березня 2014 року у справі № 6-51670св13 [23], від 13 серпня 2013 року у справі № 6-35505св13 [24], від 27 березня 2013 року у справі № 6-40394св12 [25], від 10 липня 2014 року у справі № 6-18135св14 [26].

Однак такого тлумачення норм ЦПК України суд касаційної інстанції дотримується не завжди, зокрема в своїх ухвалях Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ вказував на те, що позивач може реалізувати відповідне право лише під час розгляду справи в суді першої інстанції до початку судових дебатів. Про це свідчать ухвали суду касаційної інстанції від 21 травня 2014 року у справі № 6-11424св14 [27], від 13 березня 2013 року у справі № 6-3433св12 [28], від 10 липня 2013 року у справі № 6-20681св13 [29], від 29 жовтня 2014 року у справі № 6-51897св13 [30].

Відмінність позицій суду касаційної інстанції у зазначених вище ухвалях полягає в моменті, до якого позивач вправі реалізувати своє право подати заяву про залишення позову без розгляду: до початку судових дебатів чи до ухвалення рішення судом.

Відповідно до ч. 3 ст. 192 ЦПК України суд, вислухавши додаткові пояснення і вирішивши заявлені при цьому клопотання осіб, які беруть участь у справі, постановляє ухвалу про закінчення з'ясування обставин справи та перевірки їх доказами і переходить до судових дебатів.

Статтею 195 ЦПК України передбачено, що після судових дебатів суд виходить до нарадчої кімнати для ухвалення рішення. Якщо під час ухвалення рі-

шення виникає потреба з'ясувати будь-яку обставину шляхом повторного допиту свідків або вчинення іншої процесуальної дії, суд, не ухвалюючи рішення, постановляє ухвалу про поновлення судового розгляду.

Закономірним постає питання, чи може позивач здійснити своє право на звернення до суду із заявою про залишення позову без розгляду після того, коли суд після виходу з нарадчої кімнати постановить ухвалу про поновлення судового розгляду? Чи наділений суд повноваженнями задовольняти відповідну заяву позивача в такому випадку?

Вважаємо, що в описаній вище ситуації право позивача повинно бути гарантоване і на цьому етапі. Мета, з якою суд постановляє ухвалу про поновлення судового розгляду, полягає у з'ясуванні обставин, які входять в предмет доказування. Згідно з ч. 4 ст. 195 ЦПК України після закінчення поновленого розгляду справи суд, залежно від його результатів, відкриває судові дебати з приводу додатково досліджених обставин і виходить до нарадчої кімнати для ухвалення рішення або, якщо вчинення необхідних процесуальних дій у цьому судовому засіданні виявилось неможливим, постановляє ухвалу про відкладення розгляду справи чи оголошує перерву. Сторони вправі повідомляти суду такі обставини, заявляти клопотання для підтвердження чи спростування цих обставин тощо. Тому якщо відповіді не позбавлений права заявляти клопотання для з'ясування обставин, що потребують додаткової перевірки, то чому позивач не вправі звернутися із заявою про залишення позову без розгляду? І хоча ці права не є співмірними з огляду на принципи змагальності та диспозитивності, вважаємо, що позивач вправі звертатись до суду з заявою про залишення позову без розгляду і після постановлення ухвали про поновлення судового розгляду, відповідно до ст. 195 ЦПК України.

Заслужує на увагу позиція О.Я. Рогача, який пропонує внести зміни в п. 5 ч. 1 ст. 207 ЦПК України, обмеживши в часі можливість здійснення відповідного права позивачем до початку розгляду справи по суті [5, с. 149].

Вважаємо, що запропонована науковцем редакція норми ЦПК України істотно б звужувала можливість позивача реалізувати своє право на залишення позову без розгляду. На практиці в більшості випадків відповідач подає заперечення на позов та висловлює свою правову позицію щодо спору саме після початку розгляду справи по суті. Такі дії відповідача є зрозумілими, адже він унеможливує здійснення позивачем свого права на зміну предмету або підстав позову, на подачу доказів тощо. Тому позивач, як правило, після початку розгляду справи по суті, ознайомившись з доказами у справі та позицією відповідача, припускає, що суд відмовить йому у задоволенні позовних вимог, і вже тоді звертається із заявою про залишення позову без розгляду.

Або можлива і протилежна ситуація. Після початку розгляду справи по суті відповідачу стає зрозуміло, що рішення суду буде не на його користь, тому

він в позасудовому порядку домовляється з позивачем про припинення спору, у зв'язку з чим позивач подає заяву про залишення позову без розгляду. Такий механізм теж часто застосовується на практиці, адже зберігає за позивачем право повторного звернення до суду у випадку невиконання зобов'язань відповідачем.

Тому вважаємо, що заяву про залишення позову без розгляду позивач вправі подати до ухвалення рішення судом першої інстанції, а не до початку судових дебатів чи до початку з'ясування обставин справи.

В ст. 259 ЦПК Азербайджану передбачено, що суд залишає позов без розгляду, якщо позивач подав заяву про залишення позову без розгляду при відсутності вимог відповідача про необхідність вирішення спору по суті [31].

Вважаємо, що така правова конструкція повністю нівелює право позивача припинити провадження, яке було порушене за його позовною заявою, адже воно ставиться в абсолютну залежність від волевиявлення відповідача.

На нашу думку, залишення позову без розгляду на підставі п. 5 ч. 1 ст. 207 ЦПК України повинно перш за все бути гарантією для позивача припинити судові провадження, залишивши його без розгляду, однак із збереженням права позивача повторно звернутись до суду з тотожним позовом. При цьому залишення позову без розгляду на вищевказаній підставі повинно захищати права інших учасників судового процесу, насамперед відповідача. Зрозуміло, що позивач, з тих чи інших підстав втративши заінтересованість у вирішенні справи, не отримує судового рішення, проте й інші особи, які беруть участь у справі, не повинні страждати від недобросовісного здійснення позивачем свого права.

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір» сплачена сума судового збору повертається за клопотанням особи, яка його сплатила за ухвалою суду в разі залишення заяви або скарги без розгляду (крім випадків, якщо такі заяви або скарги залишені без розгляду у зв'язку з повторним неприбуттям або залишенням позивачем судового засідання без поважних причин та неподання заяви про розгляд справи за його відсутності, або неподання позивачем витребуваних судом матеріалів, або за його заявою (клопотанням) [32].

Тобто сплачений позивачем судовий збір не повертається у разі залишення позову без розгляду на підставах, які передбачені п. п. 3, 5, 9 ч. 1 ст. 207 ЦПК України. Вважаємо, що вказане законодавче положення в комплексному зв'язку з практикою реалізації позивачем цього права є правильним та свідчить про певну відповідальність позивача перед державою за зловживання правом на судовий захист, що є підставою для залишення позову без розгляду та полягає у неповерненні судового збору.

Частиною 3 ст. 9 Закону України «Про судовий збір» встановлено, що кошти судового збору спрямовуються на забезпечення здійснення судочинства та функціонування органів судової влади.

Тобто законодавцем передбачено, що у випадку залишення позову без розгляду на зазначених вище підставах, судовий збір не повинен повертатись позивачу. Судовий розгляд у справі з моменту відкриття провадження і до залишення позову без розгляду може тривати роками. Протягом цього періоду судом може бути відправлено десятки судових викликів та повідомлень, здійснено фіксування судових засідань за допомогою звукозаписувального технічного засобу, а також здійснено ряду інших дій, необхідних для розгляду справи. Закономірно, що сплачений судовий збір повинен покривати витрати, які пов'язані із здійсненням судочинства та функціонування органів судової влади.

Проте, якщо сплачений судовий збір покриває витрати, які необхідні для здійснення судочинства та функціонування органів судової влади, та у випадку залишення позову без розгляду на підставах, передбачених п. п. 3, 5, 9 ч. 1 ст. 207 ЦПК України, не повертається позивачу, то хто має покривати витрати, що пов'язані з розглядом справи, особам, які беруть участь у справі протягом цього значного строку розгляду справи?

Вважаємо, що праву позивача подати заяву про залишення позову без розгляду та таким чином припинити провадження у справі повинен кореспондувати обов'язок позивача відшкодувати особам, які беруть участь у справі, витрати, які пов'язані з розглядом справи. Наприклад, подавши позов до суду з метою зупинити провадження в іншій справі, позивач досягає бажаного для себе результату. Відповідач, а також треті особи несуть витрати, пов'язані з явкою до суду, витрати на правову допомогу, витрати пов'язані з залученням свідків, тощо. Оскільки розгляд такої справи може тривати досить довго, розмір судових витрат осіб, які беруть участь у справі, може бути також значним.

Відповідно до ч. 3 ст. 89 ЦПК України у разі залишення заяви без розгляду відповідач має право заявити вимоги про компенсацію здійснених ним витрат, пов'язаних з розглядом справи, внаслідок необґрунтованих дій позивача.

Аналіз судової практики застосування судами цієї норми дає підстави стверджувати про проблемні моменти, які виникають в ході розгляду конкретних справ: які дії позивача можна вважати «необґрунтованими»? В якому порядку здійснюється компенсація цих витрат? Чому тільки відповідач, а не треті особи, має право компенсувати витрати, які пов'язані з розглядом судової справи?

Деякі судді вважають, що відповідно до положень ч. 3 ст. 89 ЦПК України відповідач має право заявити вимогу про компенсацію здійснених ним витрат, пов'язаних з розглядом справи з позивача, шляхом подачі окремої позовної заяви. Адже, відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 214, абз. 3 п. 4 ч. 1 ст. 215 ЦПК України під час ухвалення рішення, а не постановлення ухвали, суд вирішує питання, як розподілити між сторонами судові витрати, про що зазначається в резолютивній частині рішення суду. А згідно з ч. 3 ст. 89, ст. 210 ЦПК України суд в ухвалі не визначає питання розподілу судових витрат [33; 34].

Не зовсім погоджуємося з такою думкою, адже право відповідача на компенсацію витрат, які пов'язані з розглядом судової справи, не повинно тлумачитись як розподіл судових витрат, які необхідно визначити у зв'язку з прийняттям рішення по справі. Законодавцем якраз і було передбачено можливість впливу на недобросовісне здійснення позивачем свого права на залишення позову без розгляду. Такі обставини повинні бути встановлені судом, який здійснює розгляд справи та встановлює відповідні обставини.

Заслуговує на увагу правова позиція Верховного Суду України, який також зазначає про неможливість компенсувати судові витрати, пов'язані з розглядом справи, подавши самостійний позов. Верховний Суд України в ухвалі від 3 лютого 2010 року, розглядаючи справу № 6-15773св09, вказав, що такі витрати процесуальним законом віднесено до судових витрат, вони відшкодовуються в порядку, передбаченому відповідним процесуальним законом, їх не можна визнати збитками чи шкодою в розумінні положень цивільного законодавства України, й вони не можуть бути стягнуті за позовною вимогою в іншому провадженні. Таким чином, провадження в справі за позовом про стягнення судових витрат, пов'язаних з розглядом справи, не може бути відкрите, адже вимога про стягнення судових витрат не підлягає правовому захисту в іншому провадженні, ніж у провадженні, в якому повинно було розглядатися таке питання [35].

Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ у п. 38 своєї Постанови «Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах» від 17 жовтня 2014 року за № 10 вказав, що у разі залишення заяви без розгляду відповідач має право заявити вимоги про відшкодування здійснених ним витрат, пов'язаних із розглядом справи, внаслідок необґрунтованих дій позивача. У такому разі заявлені вимоги розглядаються у цій же справі одночасно із вчиненням наведених процесуальних дій. Розмір відшкодування доводить відповідач (ст. ст. 10, 11 ЦПК України) [36].

Вважаємо, що зазначені вище позиції Верховного Суду України та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ є логічними та обґрунтованими, адже понесені судові витрати не можуть вважатися збитками в розумінні ст. 22 ЦК України, а вимога відповідача про компенсацію понесених витрат має розглядатись одночасно із вчиненням відповідної процесуальної дії – постановлення ухвали про залишення позову без розгляду. При цьому відповідач до моменту постановлення ухвали про залишення позову без розгляду повинен обґрунтувати розмір понесених витрат, пов'язаних з розглядом справи.

Також вважаємо правильною та обґрунтованою практику судів, які стягують з позивача на користь відповідача витрати, пов'язані з розглядом справи.

Так, в ході розгляду справи № 6-16432св13 Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ встановив, що ухвалою

Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 5 лютого 2013 року, залишеною без змін ухвалою Апеляційного суду Дніпропетровської області від 12 березня 2013 року, позов було залишено без розгляду, проте у задоволенні заяви відповідача про компенсацію судових витрат було відмовлено. Суд касаційної інстанції не погодився з висновками судів щодо відмови в задоволенні заяви про компенсацію судових витрат, вказавши, що, залишаючи позовну заяву без розгляду на підставі п. 5 ч. 1 ст. 207 ЦПК України та відмовляючи у задоволенні клопотання відповідача про компенсацію судових витрат, суди не врахували, що залишення позову без розгляду за ініціативою позивача вказує на небажання ухвалення судом рішення по суті позову та свідчить про необґрунтованість його дій при поданні позову і тягне за собою відшкодування понесених відповідачем судових витрат [37]. Аналогічного висновку дійшов і суд касаційної інстанції в ухвалі від 16 жовтня 2013 року у справі № 6-31148св13 [38].

Однак в ході розгляду інших справ, суд касаційної інстанції вдається до більш глибокого тлумачення ч. 3 ст. 89 ЦПК України стосовно обґрунтованості дій позивача, а також мотивів та передумов, які слугували для останнього підставою для залишення позову без розгляду.

У справі № 6-15017св15 Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ встановив, що ухвалою Хортицького районного суду м. Запоріжжя, залишеною без змін ухвалою Апеляційного суду Запорізької області, з позивача (ПАТ КБ «ПриватБанк») на користь відповідача було стягнуто судові витрати, пов'язані з розглядом справи. Суд касаційної інстанції скасував ухвалу суду апеляційної інстанції, зазначивши, що залишення заяви без розгляду на підставі заяви позивача – це форма закінчення справи без ухвалення рішення. Зазначена процесуальна дія – це диспозитивне право позивача, передбачене нормами ЦПК України. При цьому суд не перевіряє підстави подання такої заяви. Отже, саме по собі подання заяви про залишення позову без розгляду не є необґрунтованою дією позивача, оскільки це є його диспозитивним правом, передбаченим нормами ЦПК України, яке не містить обмежень в його реалізації. Крім того, звернення до суду з позовом є суб'єктивним правом позивача, гарантованим ст. ст. 55, 124 Конституції України, є безумовним доступом до правосуддя, незалежно від обґрунтованості позову. У зв'язку з цим висновок апеляційного суду про компенсацію судових витрат лише за те, що позивач, подав заяву про залишення його позову без розгляду, є передчасним і таким, що не відповідає вимогам закону [39].

Подібного висновку дійшов Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ в ході розгляду справи № 6-5090св15 в ухвалі від 1 липня 2015 року [40], справи № 6-20889св13 в ухвалі від 31 липня 2013 року [41].

На наше переконання, доведення відповідачем факту необґрунтованості дій позивача, які спрямовані на залишення позову без розгляду, суперечить

правовій природі відшкодування судових витрат. У випадку, якщо судом не буде встановлена «необґрунтованість» дій позивача, відповідач буде позбавлений можливості компенсувати здійснені ним витрати, пов'язані з розглядом справи. Законодавчий підхід до вирішення цього питання повинен бути аналогічним тому, який встановлений для судового збору. Якщо за вищеприписаної ситуації (у випадку звернення позивачем із заявою про залишення позову без розгляду на підставі п. 5 ч. 1 ст. 207 ЦПК України) сплачений позивачем судовий збір не повертається останньому, незалежно від мотивів чи причин подання відповідної заяви, чому тоді можливість компенсації відповідачу витрат, пов'язаних з розглядом справи, ставиться в залежність від доведення обґрунтованості чи необґрунтованості дій позивача?

Тому вважаємо, що у випадку залишення позову без розгляду з підстав, передбачених п. п. 3, 5, 9 ч. 1 ст. 207 ЦПК України, незалежно від обґрунтованості своїх дій та мотивів своєї поведінки, позивач повинен відшкодувати відповідачу витрати, пов'язані з розглядом справи, у тому випадку, якщо останній заявить відповідне клопотання та доведе їхній розмір у встановленому ЦПК України порядку, до моменту постановлення ухвали про залишення позову без розгляду.

Більше того, вважаємо, що правом на компенсацію витрат, пов'язаних із розглядом справи, повинен бути наділений не лише відповідач, але й треті особи. Оскільки як сторони, так і треті особи мають приблизно однаковий обсяг прав. Наприклад, якщо всі особи, які беруть участь у справі (як відповідач, так і треті особи) несуть витрати на правову допомогу, то чому лише відповідач наділений таким правом?

Вважаємо, що покладення на позивача обов'язку відшкодувати відповідачу та третім особам витрати, пов'язані з розглядом судової справи, перелік яких

передбачений ст. 79 ЦПК України, у разі подання заяви про залишення позову без розгляду є адекватною мірою відповідальності позивача перед особами, які беруть участь у справі та збалансованою рівновагою між відповідним правом позивача та інтересами осіб, які беруть участь у справі.

Висновки. На підставі викладеного вище пропонуємо внести такі зміни в ЦПК України.

1) Частина 3 ст. 89 ЦПК України викласти в такій редакції:

«У випадку закриття провадження у справі на підставі п. 3 ч. 1 ст. 205 ЦПК України, а також залишення позову без розгляду з підстав, передбачених п. п. 3, 5, 9 ч. 1 ст. 207 ЦПК України, відповідач та треті особи мають право до постановлення відповідної ухвали заявити клопотання про компенсацію понесених ними судових витрат».

2) Пункт 5 ч. 1 ст. 207 ЦПК України викласти у такій редакції:

«Позивач до ухвалення рішення судом першої інстанції подав заяву про залишення позову без розгляду».

Підсумовуючи усе викладене вище, можна лише додатково підтвердити існування практичних проблем застосування судами норм ЦПК України, що стосуються залишення позову без розгляду на підставі п. 5 ч. 1 ст. 207 ЦПК України. Непослідовність викладення правових положень у чинному ЦПК України та відсутність єдиної усталеної судової практики лише додає проблем на практиці. Але до сьогодні жодних правових механізмів збалансування права позивача на залишення позову без розгляду та прав інших учасників цивільного процесу немає. Вважаємо, що запропоновані висновки заслуговують на увагу та подальше обговорення з метою вироблення ефективних способів протидії недобросовісному здійсненню сторонами своїх процесуальних прав у цивільному судочинстві України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний процесуальний кодекс України // Верховна Рада України; Кодекс України, Кодекс, Закон від 18 березня 2004 року № 1618-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
2. Веливис С.И. Об оставлении судом гражданских дел без рассмотрения / С.И. Веливис // Вестник Московского университета. – 1969. – № 5. – С. 59–67.
3. Пушкарь Е.Г. Исковое производство в советском гражданском процессе (Процессуальные последствия возбуждения дел) / Е.Г. Пушкарь. – Львов : Вища школа, 1978. – 199 с.
4. Кравчук В.М. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України / В.М. Кравчук, О.І. Угриновська. – К. : Істина, 2006. – 944 с.
5. Рогач О.В. Зловживання позивачем процесуальним правом при використанні правових механізмів, передбачених ст. 207 Цивільного процесуального кодексу України / О.В. Рогач // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 3-1. – С. 148–150.
6. Ухвала Луцького міськрайонного суду Волинської області від 23 червня 2011 року у справі № 2-1499/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Decision/Review/?RegNumb=25505305>.
7. Ухвала Апеляційного суду Одеської області від 22 липня 2015 року у справі № 2-6646/08 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/52654678>.
8. Ухвала Апеляційного суду Тернопільської області від 19 листопада 2014 року у справі № 607/7480/14-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/41615154>.
9. Ухвала Апеляційного суду Сумської області від 22 січня 2015 року у справі № 591/8820/14-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42415918>.
10. Ухвала Апеляційного суду Полтавської області від 4 березня 2015 року у справі № 534/2898/14-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/43230968>.
11. Ухвала Апеляційного суду Харківської області від 24 грудня 2014 року у справі №646/4214/14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42168783>.
12. Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 30 жовтня 2014 року у справі № 22-ц/796/11478/2014 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/41181011>.

13. Про судову практику розгляду цивільних справ у касаційному порядку : Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 14 червня 2012 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0010740-12>.
14. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 26 березня 2014 року у справі № 6-51670св13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38359686>.
15. Мірошніченко Ю.В. Спір безкінечного розгляду / Ю.В. Мірошніченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/1868-spir_bezkinechnogo_rozglyadu.html.
16. Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации от 14 ноября 2002 года № 138-ФЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_39570.
17. Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан от 13 июля 1999 года № 411-І [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1013921.
18. Гражданский процессуальный кодекс Республики Беларусь от 11 января 1999 года № 238-3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://etalonline.by/?type=text&regnum=НК9900238#load_text_none_1.
19. Окрема ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 10 липня 2013 року у справі № 6-20681св13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32401060>.
20. Окрема ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 3 липня 2013 року у справі № 6-6499св13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32428117>.
21. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 17 липня 2013 року у справі № 6-15221св13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32558573>.
22. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 6 лютого 2013 року у справі № 6-44522св12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29246402>.
23. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 26 березня 2014 року у справі № 6-51670св13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38359686>.
24. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 13 серпня 2013 року у справі № 6-35505ск13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32997626>.
25. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 27 березня 2013 року у справі № 6-40394св12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/30302228>.
26. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 10 липня 2014 року у справі № 6-18135св14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39817486>.
27. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 21 травня 2014 року у справі № 6-11424св14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38891095>.
28. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 13 березня 2013 року у справі № 6-3433св12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29973284>.
29. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 10 липня 2013 року у справі № 6-20681св13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32401309>.
30. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 29 жовтня 2014 року у справі № 6-51897св13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/41214946>.
31. Гражданский процессуальный кодекс Азербайджанской Республики, утвержденный Законом от 28 декабря 1999 года № 780-IQ // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.taxes.gov.az/uploads/qanun/2011/mecelleler/mulki_prosessual_mecelle_rus.pdf.
32. Закон України «Про судовий збір» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3674-17>.
33. Ухвала Київського районного суду м. Одеси від 20 серпня 2012 року у справі № 1512/5201/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/25758463>.
34. Ухвала Луцького міськрайонного суду Волинської області від 8 листопада 2007 року у справі № 2-1344/2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/4149946>.
35. Ухвала Верховного Суду України від 3 лютого 2010 року у справі № 6-15773св09 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/8038759>.
36. Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах : Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 17 жовтня 2014 року № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0010740-14>.
37. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 12 червня 2013 року у справі № 6-16432св13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/31855838>.
38. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 16 жовтня 2013 року у справі № 6-31148св13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/34307189>.
39. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 2 вересня 2015 року у справі № 6-15017св15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/49795745>.
40. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 1 липня 2015 року у справі № 6-5090св15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/48889545>.
41. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 31 липня 2013 року у справі № 6-20889св13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32867858>.